

**PETRE SOLOMON, TRADUCĂTOR
MULTILINGV.CONTRIBUȚII LA RECEPTAREA
PATRIMONIULUI LITERAR UNIVERSAL ÎN ROMÂNIA /
PETRE SOLOMON, TRADUCTEUR MULTILINGUE.
CONTRIBUTIONS À LA RÉCEPTION DU PATRIMOINE
LITTÉRAIRE UNIVERSEL EN ROUMANIE**

Rodica LASCU-POP¹

Rezumat: Articolul își propune să surprindă portretul lui Petre Solomon, traducător literar poliglot, ce a transpus în limba română, de-a lungul prodigioasei sale cariere, autori consacrați, clasici și moderni, ai literaturii universale. Această operă exigentă și impresionantă dobândește, în contextul politic, social și cultural dinainte și de după cel de al doilea război mondial semnificații particulare. Actul traducerii este dublat de o reflecție critică asupra operei, a personalității scriitorului tradus (prefețe, studii, monografii) și implicit de o reflecție traductologică.

Cuvinte-cheie: Petre Solomon, context istoric, prietenii literare, receptare, elemente paratextuale, memorii.

Résumé : Le présent article se propose de brosser le portrait de Petre Solomon, traducteur littéraire polyglotte, qui a transposé en roumain, au cours de sa prodigieuse carrière, des auteurs consacrés, classiques et modernes, de la littérature universelle. Cette œuvre exigeante et impressionnante acquiert dans le contexte politique, social et culturel d'avant et d'après la deuxième guerre mondiale des significations particulières. L'acte traductif est doublé d'une réflexion critique sur l'œuvre et la personnalité de l'écrivain traduit (préfaces, études, monographies) et implicitement par une réflexion traductologique.

Mots-clés : Petre Solomon, contexte historique, amitiés littéraires, réception, éléments paratextuels, mémoires.

Condiția ancilară a traducătorului, de umil servitor al operei originale, cunoaște în ultimele trei decenii, odată cu afirmarea traductologiei ca „disciplină emergentă” (Venuti, 1999: 1), un important proces de reconsiderare. Contribuțiile unor teoreticieni, istorici ai traducerii precum Antoine Berman, Michel Ballard, Jean Delisle, Anthony Pym, Yves Chevrel, Lieven D’hulst, aduc în prim plan figura traducătorului și implicit necesitatea unei contextualizări a practicilor și strategiilor traductive. Se deschide astfel un nou câmp de cercetare, fertil interdisciplinarității, ce permite integrarea traducerilor (literare și neliterare) în patrimoniul intelectual al unei epoci, arii geografice, lingvistice și

¹ Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, România, rodicalascupop@yahoo.fr

favorizează implementarea unor noi dispozitive teoretice, metodologice, tehnice (digitalizarea, programe informatice, baze de date *on line*, indicatori bibliometrici).

Asistăm la o schimbare paradigmatică fundamentală, o recentrare a atenției asupra traducătorului ce se regăsește în producția științifică recentă. Studii critice², ample analize și sinteze istoriografice³, dicționare și enciclopedii⁴, portrete⁵ „pun în lumină rolul jucat de traducători în istoria ideilor, în evoluția gândirii și transmiterea cunoștințelor de la o generație la alta și între civilizații”.

(Delisle, 1999:4, tr. n.).

În spațiul academic românesc, studiul și cercetarea traductologică — teoria, istoria, critica și didactica traducerii — concretizate prin cursuri, publicații, teze, colocvii, mobilități internaționale sunt foarte dinamice și activ conectate noilor tendințe. Aș menționa proiectul ITRO, *Istoria traducerii și interpretării în limba română (1700-1900)*, inițiat de Centrul de Studii ISTTRAROM-Translations, sub coordonarea dnei prof. univ. dr. Georgiana I. Badea (Universitatea de Vest din Timișoara); colocviul internațional *O sută de ani de traduceri în limba română*, organizat de Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava (11-12 octombrie 2018) — la care am avut privilegiul să particip — și un

² Antoine Berman, *L'Épreuve de l'étranger. Culture et traduction dans l'Allemagne romantique*, Paris, Gallimard, 1984 ; *Id.*, *Pour une Critique des traductions: John Donne*, Paris, Éditions Gallimard, « Bibliothèque des idées », 1995.

³ Henri Van Hoof, *Histoire de la traduction en Occident*, Bruxelles, Duculot, 1991 ; Michel Ballard, *De Cicéron à Benjamin : traducteurs, traductions, réflexions*, Lille, Presses Universitaires de Lille, 1992; *Id.*, *Histoire de la traduction : repères historiques et culturels*, Bruxelles, De Boeck, 2013 ; Yves Chevrel et alii, *Histoire des traductions en langue française, XVe – XXe siècles*, Paris, Éditions Verdier, 4 vol., 2012-2019 ; Charles Le Blanc, *Histoire naturelle de la traduction*, Paris, Les Belles Lettres, 2019 ; Antoine Chalvin et alii, *Histoire de la traduction littéraire en Europe médiane. Des origines à 1989*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, coll. « Interférences », 2019.

⁴ Paul Chavy, *Traducteurs d'autrefois. Moyen Âge et Renaissance. Dictionnaire des traducteurs et de la littérature traduite en ancien et moyen français (842-1600)*, Paris/Genève, les Éditions Champion-Slatkine, 1988. Vol. I (A-J), p. 1-810; vol. II (K-Z), p. 811-1544 ; Henri Van Hoof, *Dictionnaire universel des traducteurs*, Genève, Éditions Slatkine, 1993 ; Harald Kittel et alii, *Übersetzung, Translation, Traduction: ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*, Berlin, New York, W. de Gruyter, 3 vol., 2004-2011; Catherine Gravet, éd. *Traductrices et traducteurs belges*, Mons, Université de Mons, coll. « Travaux et documents », 2013.

⁵ Jean Delisle (dir.), *Portraits de traducteurs*, Les Presses de l'Université d'Ottawa/Artois Presses Université, 1999 ; *Id.*, *Portraits de traductrices*, Les Presses de l'Université d'Ottawa, /Artois Presses Université, 2002. Menționez rubrica permanentă „Portraits de traducteurs/ traductrices/traductologues” pe care o găzduiește prestigioasa revistă *Atelier de traduction* fondată (2004) și coordonată de Prof. univ. dr. Muguraș Constantinescu.

vast proiect național, lansat cu aceeași ocazie, la inițiativa dnei prof. univ. dr. Muguraș Constantinescu, ce-și propune elaborarea unei istorii a traducerilor în limba română (secolele XVI-XX). O întreprindere complexă, de anvergură, cu obiective precise, pentru că, așa cum mărturisește coordonatoarea, într-o anchetă a revistei *Vatra*: „O istorie a traducerilor înseamnă și o istorie a contextului (social, politic, istoric, cultural, intelectual, diplomatic etc.) în care ele au fost elaborate, a traducătorilor și ideilor lor despre actul traductiv; o istorie a genurilor și sub-genurilor prin care literatura a evoluat de la o epocă la alta sub influența traducerilor; o istorie a evoluției limbii literare, a limbii științifice, a culturii și civilizației din spațiul românesc, a mentalităților, evoluție în care traducerile au o contribuție semnificativă. (Constantinescu, 2018: 132-5). Să revenim așadar la traducător.

Petre Solomon, portret „într-o oglindă retrovizoare”⁶

Petre Solomon face parte din generația de intelectuali români din a doua jumătate a secolului al XX-lea, înzestrați cu o vastă cultură literară și filologică, care s-au dedicat traducerii, au ridicat cu pasiune și măiestrie poduri peste culturi, au făcut accesibile cititorului român opere și capodopere ale literaturii universale. „Aparțin unei rase mari, rasa omului, rasa celor care vor să trăiască în această lume, împărtășindu-se din albastrul și din toamnele ei, din miezul ei amar și din miezul ei gustos, din pâinea și din sângele ei cotidiene.” (Solomon, 2016: 227) E o mărturisire din tinerețe, din perioada exilului în Palestina ; în fața prigoanei rasiste, tânărul Solomon, își dorește viața cu ardoare, vrea să o trăiască intens, să o împărtășească; așa cum, traducătorul de mai târziu va fi însuflețit de aceeași generoasă dorință de a împărtăși, de a intermedia prin talmăcirile sale dialogul dintre literaturi.

Poet, traducător, eseist și memorialist, Petre Solomon s-a născut la 15 februarie 1923, la București, dintr-o familie de evrei cultivați și înstăriți. Tatăl, Elias Solomon, era fiul unui bogat negustor, ce deținea magazinul *Fortuna* din capitală, iar mama, Zoe Grill era fiica lui Bernhardt Grill, director la Societatea Generală de Asigurări. „Acasă, în familia mea, notează memorialistul, nu se vorbea idiș, ci nemțeste sau franțuzește [...]” (Solomon, 2016: 29). Petrică, mezinul familiei, își petrece primii ani ai copilăriei într-un casă boierească luxoasă, pe care părinții sunt nevoiți s-o părăsească în 1929, când, sub efectul dezastruos al marelui crah, tatăl falimentează în afacerile negustorești. Impactul este puternic și familia pleacă la Cernăuți, într-o tentativă de redresare financiară, eșuată de altfel, unde Elias moștenise o parte din averea socrului său.

⁶ Cu referire la poemul „Autoportret într-o oglindă retrovizoare”: „Privirea se întoarce, prin ochelari, din drum/Spre-un tînăr care-mi poartă și numele și firea,/Dar care-și rîde, parcă, de cel ce sînt acum, /Simțînd nu doar distanța, ci și deosebirea.[...]”, Petre Solomon, *Hotarul de hîrtie*. Versuri, București, Cartea Românească, 1988, p. 62.

Așa se face că scriitorul a urmat la Cernăuți clasa I-a primară, scurta perioadă fiind marcată și de amintirea a trei întâmplări pe care le numește „aproape tragice: 1) m-am îmbolnăvit de scarlatină într-o formă foarte gravă; 2) era cât pe ce să mă înec în apa Prutului; 3) am fost ‘furat’ de niște țigani și restituit ca prin miracol părinților.” (Solomon, 2016: 23). Viața îi va rezerva experiențe nu mai puțin dramatice. După nereușita de la Cernăuți, familia revine în capitală, în 1930, instalându-se cu chirie într-o modestă locuință la mahala. În ciuda situației financiare precare, agravată și de nesăbuita aplecare a părinților spre jocurile de noroc (tatăl juca la ruletă, iar mama era o împătimită a pokerului) „amândoi predestinați să piardă” (Solomon, 2016: 25), tânărul Petrică a avut parte de o pregătire și o educație temeinică în școli bune. Ciclul gimnazial la școala „Ienăchiță Văcărescu”, urmat de cursurile liceului comercial „Cultura” (1933-1940). Cum legislația antisemită îi interzice accesul la învățământul universitar de stat, se înscrie la Colegiul pentru studenți evrei, creat și condus de profesorul Marcu Onescu. Frecventează cu asiduitate cursurile și seminariile grupei „Litere — Filozofie”, unde îi are ca profesori pe scriitorii Mihail Sebastian, Felix Aderca, pe filosoful și istoricul Th. Leowenstein, pe eseistul Willy Marcus, pe lingvistul Alexandru Graur. În pofida climatului politic apăsător, această perioadă (1941-1944) petrecută la Colegiu, reprezintă o etapă importantă în formarea sa intelectuală: deschidere spre noi orizonturi de cunoaștere, lecturi fondatoare, prietenii literare (Nina Cassian, Jean Colin, Paul Cornea).

În mai 1944, Petre Solomon decide, sub presiunea războiului, să părăsească România și să se exileze în Palestina. După doi ani dificili, la insistența prietenilor și a familiei, pune capăt dureroasei sale experiențe palestinienne și se întoarce în România. În continuarea studiilor de anglistică, începute la Universitatea Cambridge din Haifa, urmează secția engleză a Universității din București pe care o absolvă în 1948 cu distincția *Magna cum Laude*.

Debutează în 1944, cu note critice publicate sub pseudonimul G. Anton, în pagina literară a ziarului *Ecoul*, condus de Miron Radu Paraschivescu, iar editorial în 1949, cu un volum de traduceri din Byron, *Culegere de poeme* (Editura de Stat, colecția „Clasicii Literaturii Universale”). Colaborează cu poezii, articole critice, traduceri, interviuri, la cele mai importante reviste culturale și literare: *Contemporanul*, *Flacăra*, *Gazeta literară*, *Orizont*, *România literară*, *Secolul 20*, *Viața românească*.

După întoarcerea din Palestina, Petre Solomon lucrează ca redactor la ziarul *Unirea* (1946-1948) și paralel la editura Cartea Rusă (1946-1948) unde îl întâlnește pe Paul Celan, redactor și el și traducător din limba rusă, o trainică prietenie se leagă între cei doi. Exclus din Partidul Comunist Român, în 1949, din cauza episodului palestinian, și demis de la Agenția Română de Presă (Agerpress) unde lucra din 1948, Petre Solomon se va consacra activității

literare, trăind exclusiv din scris. În 1982 a fost distins cu premiul Uniunii Scriitorilor pentru traduceri.

Pe urmele lui Rimbaud

Pasionat de poezie, cititor și versificator precoce — la unsprezece ani începe să scrie versuri școlărești — (Solomon, 2016: 31-32), Petre Solomon are revelația poeziei lui Rimbaud încă de la o vârstă adolescentină. Mai târziu, decizia de a pleca în Palestina are, pentru tânărul de douăzeci și unu de ani, o motivație nu doar politică ci și poetică. Prin această călătorie, își dorea să repete experiența „poetului blestemat”, să-și împlinească visul unei „coborâri în infernul” rimbaldian (Solomon, 2008: 31). Înainte de a se îmbarca pe vaporul „Marița”⁷ cu destinația Haifa, Petre Solomon le-a încredințat prietenilor săi Nina Cassian și Jean Colin, o seamă de manuscrise, printre care versiunea în românește a poemelor „Venus Anadyomene” și „Balul Spânzuraților”. Publicarea acestora, prin grija celor doi prieteni, în revistele bucureștene *Viața socială C.F.R.* (1945) și respectiv *Lumea* (1946), marchează debutul său ca traducător în presă. Un debut sub semnul poetului vizionar și al unei solide prietenii literare. E interesant de remarcat că vreme de mai bine de patruzeci și cinci de ani, Petre Solomon s-a dedicat traducerii, retraducerii, receptării critice a lui Rimbaud în România⁸, paralel desigur cu alte proiecte editoriale. În 1961, apare prima culegere Arthur Rimbaud, *Poezii*, traducerea și prefața de Petre Solomon urmată, în 1968, de volumul Arthur Rimbaud, *Scrieri alese*, o selecție mai largă și mai reprezentativă, cuprinzând majoritatea poemelor în versuri și a textelor în proză, traducere realizată în colaborare cu N. Argintescu-Amza. Prefață de Al. Philippide. Note și comentarii de Irina Bădescu. În fine, magistrala ediție Arthur Rimbaud, *Integrala poetică*, traducere, prefață, tabel cronologic și note de Petre Solomon. Un volum masiv (358 p.), ce cuprinde și texte traduse pentru prima oară în românește, o operă solid documentată, riguroasă, bazată pe surse primare de autoritate (edițiile Pléiade, 1946 și 1972, ediția Classiques Garnier, 1981). *Integrala poetică*, pregătită cu o remarcabilă scrupulozitate și temeinicie, dar și cu mult har scriitoricesc, pentru a comemora

⁷ După cum precizează Yvonne Hasan, soția scriitorului, ambarcațiunile care asigurau aceste curse semi-legale înfruntau și riscul naufragiului din cauza stării tehnice proaste dar și a barajelor de mine, așa se face că vasul „Marița” s-a scufundat la întoarcerea în România. (Solomon, 2016: 213).

⁸ Despre contribuția lui Petre Solomon la receptarea lui Rimbaud în România, Rodica Lascu-Pop, « Petre Solomon » in *Dictionnaire Rimbaud*, sous la coordination de Jean-Baptiste Baronian, Paris, Éditions Robert Laffont, coll. « Bouquins », 2014, pp. 630-632.

centenarul morții poetului, a apărut din păcate în 1992, la doar câteva luni de la dispariția traducătorului.

Cu publicarea monografiei *Rimbaud – o călătorie spre centrul cuvîntului*, Petre Solomon împlinește o nouă operă de pionierat. Căci, lucru greu de explicat, deși Rimbaud era bine receptat în România, fiind introdus prin filiera simbolistă (Alexandru Macedonski, Ștefan Petică), tradus în repetate rânduri (Tudor Arghezi, printre alți traducători), deși poezia sa a alimentat imaginarul marilor poeți (Ion Barbu, Benjamin Fondane, Gellu Naum, Nicolae Labiș) și a trezit interesul unor critici literari de prestigiu (Eugen Lovinescu, George Călinescu, Pompiliu Constantinescu), nici o lucrare monografică nu i-a fost consacrată înainte de 1980. Pentru a umple acest „gol în cultura română” (Solomon, 1980: 28), Petre Solomon lansează proiectul unui studiu monografic centrat mai mult pe opera poetului decât pe aura sa legendară: „Cît mai multe texte, acesta a fost cel dintîi obiectiv urmărit. Și cît mai multe fapte *sigure*, avînd oarecare contingență cu opera: fapte de ordin biografic sau istoric, dar și de natură strict literară, inclusiv cele de limbă.” (Solomon, 1980: 29). Urmează o lungă perioadă de documentare, lecturi, cercetări, tatonări metodologice. Eseistul întreprinde vreme de două luni (sept.-oct.1977) un adevărat periplu european (Belgia, Franța, Elveția), „în căutarea lui Rimbaud ” (Solomon, 2012: 130).

Demersul critic ce integrează tendințe ale exegezei rimbaldiene, propune și o cheie de lectură personală: viziunea dramatică a poetului. Sunt identificate și analizate aceste mărci constante ale teatralității atât în biografia scriitorului cât și în creația sa. Cu siguranță că experiența traducătorului a jucat un rol important în recunoașterea acestor elemente. „Multe *Iluminații* pot fi citite ca niște indicații de regie” (Solomon, 1980: 33). Dimensiunea teatrală a operei rimbaldiene a făcut și obiectul unei comunicări⁹ prezentate de Petre Solomon la colocviul internațional *Rimbaud multiple* de la Cerisy (1982). Aflăm din Journal (IV) dificultățile pe care le-a întâmpinat scriitorul pentru a obține avizele necesare deplasării în Franța.

Chiar dacă pentru istoria literară și istoria traducerii, Petre Solomon rămâne un traducător prin excelență din limba engleză, îl regăsim de altfel și în *Dicționarul de angliști și americaniști români* (Stanciu, 2008: 113-114), Rimbaud reprezintă incontestabil, poetul far ce i-a iluminat întregul parcurs literar.

⁹ Petre Solomon, « La vision dramatique de Rimbaud », in *Rimbaud multiple*. Colloque de Cerisy, Alain Borer, Jean-Paul Corsetti et Steve Murphy (éds.), Gourdon, Bedou & Touzot, 1986, pp. 197-214.

De la o limbă la alta, „peste hotare de rostire”¹⁰

Traducător poliglot de mare acuratețe, subtil cunoscător și mânguitor al cuvintelor, Petre Solomon a realizat, de la tălmăcirile din Byron de debut (1949) la *Integrala poetică* Rimbaud, apărută postum (1992), o operă traductivă impresionantă prin diversitate și întindere. Peste șaptezeci de volume, poezie, teatru, romane, nuvele, eseuri, science-fiction, literatură pentru copii, având ca limbi sursă: engleza, franceza, germana, neerlandeza, rusa.

A tradus din clasicii literaturii universale, texte fondatoare, cu relevanță și impact cultural, ce au apărut în colecții de mare tiraj („Biblioteca pentru toți”, „Biblioteca școlarului”, „Meridiane”, „Clasicii literaturii universale”). Sunt mai cu seamă autori canonici reprezentativi pentru literaturile de limbă engleză: Shakespeare, *Furtuna* (1958) ; John Milton, *Scrieri alese* (1959) ; P. B. Shelley, *Poeme* (1957), *Id. Prometeu descătușat și alte poeme* (1965) ; Walter Scott, *Ivanhoe* (1955) ; Charles Dickens, *Clopotele* (1953), Joseph Conrad, *Negrul de pe Narcis* (1970) ; *Id. Palatul lui Almayer* (1980) ; Mark Twain, *Aventurile lui Huckleberry Finn* (1954) ; Herman Melville, *Moby Dick* (1973).

Cu romanul *Ministerul groașei* (1965), Petre Solomon deschide seria de traduceri din proza scriitorului britanic Graham Greene pe care o va susține de altfel și printr-o relație personală de prietenie până la sfârșitul vieții. Ultimul titlu, *Ni-l împrumuți puțin pe soțul tău?*, apare postum în 1993. Recent, editura Polirom relansează cu succes seria Graham Greene, în cadrul colecției *Top 10+*, și o completează cu noi tălmăciri.

Într-un registru diferit, al genului science-fiction, se remarcă transpunerea în limba română, la zece ani de la apariția versiunii originale, a romanului lui Ray Bradbury, *451° Fahrenheit* (1963). Traducerea contra-utopiei lui Bradbury a fost reluată și reeditată ulterior de alte trei edituri: Rao, colecția „Fahrenheit” (1998), Leda, colecția „Galeria fantastică” (2005) și Art, colecția „Paladin”(2013).

Nu arareori Petre Solomon revine, de la o ediție la alta, asupra propriilor traduceri, pentru a le desăvârși. Este cazul poeziei lui Rimbaud pe care, mărturisește Yvonne Hasan, „începuse să o traducă din adolescență, șlefuiindu-și transpunerile toată viața, până înainte de moarte” (Solomon, 2016: 213). O bună parte din textele clasice traduse în anii ‘50-’60 și publicate în volume separat (Shakespeare, Byron, Mark Twain, Balzac) au fost integrate în proiecte editoriale mai ample promovate de Editura de Stat pentru Literatură și Artă (ESPLA) sau de editura Univers. Menționăm în acest sens traducerea romanului *Gobseck*, publicată sub titlul *Cămătarul* (1950), de fapt o retraducere,

¹⁰ Citat din poemul lui Petre Solomon „A language is a House”, scris direct în engleză și apărut în săptămânalul britanic *The Times Literary Supplement*, 11 iulie 1980. Textul a fost tradus în română de Andrei Brezianu și publicat în revista *Secolul 20*, nr. 11-12, 1980, pp. 268-270.

prima fiind semnată de Constantin Ghica (1911). Deși publicate la o distanță de aproape patru decenii, ambele au apărut sub sigla unei colecții de largă difuzare „Biblioteca pentru toți”, desigur la edituri diferite și în contexte istorice¹¹ total diferite. Traducerea lui Petre Solomon este reluată, cu același titlu, în seria Balzac, *Opere*, vol. I (1955), ediție comentată și adnotată de Theodosia Ioachimescu, ESPLA, colecția „Clasicii literaturii universale”, vol. I-XII, (1955-1964). Începând cu anii '80, editura Univers lansează proiectul: Balzac, *Comedia umană*, ediție critică de Angela Ion, vol. I-XI, (1981-2000). Petre Solomon colaborează la această monumentală operă, alături de alți traducători consacrați ai romancierului francez, și propune o nouă versiune, incontestabil îmbunătățită, a romanului *Gobseck*. Modificările pe care le aduce sunt atât la nivelul sintaxei, lexicului cât și al restituirii numelor proprii (Bereholschi, 2012: 306).

Paralel cu traducerile de autor, Petre Solomon s-a implicat în numeroase proiecte de traducere colaborativă, unele derulate sub auspiciile Uniunii Scriitorilor. Ne referim la acele alcătuirii antologice, culegeri de texte (poezie, proză scurtă), la îndemâna cititorului, ce-i oferă o imagine, fie și parțială, asupra unei literaturi consacrate.

Primul florilegiu, poartă pecetea mutațiilor radicale survenite în plan social și cultural în perioada proletcultismului și a dogmatismului stalinist. Editura Cartea Rusă avea ca obiective prioritare în planul editorial publicarea de

¹¹ Creată în 1895 în cadrul editurii Carol Müller, la inițiativa scriitorului și folcloristului Dumitru Stăncescu, colecția a trecut succesiv în proprietatea mai multor edituri: Alcalay, Șaraga, Socec; odată cu instaurarea regimului comunist, cu ideologizarea masivă și etatizarea editurilor, colecția a fost preluată, în perioada 1950-59, de Editura Cartea Rusă și de Editura pentru Literatură și Artă a Uniunii Scriitorilor. Pe coperta IV a *Cămătarului* lui Balzac putem citi o scurtă prezentare a colecției: „Colecția 'Biblioteca pentru Toți' cuprinde opere literare alese din patrimoniul literaturii clasice române, a literaturii sovietice și a literaturii clasice universale precum și din literatura țărilor de democrație populară.[...] Operele literare editate în această colecție, [...] sunt însoțite de studii introductive menite să caracterizeze în mod științific autorul tipărit și opera sa, încadrându-l în epoca respectivă și punând în lumină aportul pe care l-a adus culturii progresiste. [...] 'Biblioteca pentru Toți' se încadrează astfel în vasta acțiune de răspândire a culturii înaintate în masele largi, acțiune întreprinsă sub îndrumarea Partidului Muncitoresc Român.” În consonanță cu obiectivele colecției, traducerea lui Petre Solomon se deschide cu un studiu introductiv semnat de politicianul și publicistul comunist francez Marcel Cachin, directorul cotidianului *L'Humanité*, (1918-1958), organul central al Partidului Comunist Francez. Sub titlul „La a 150-a aniversare a lui Balzac”, textul debutează printr-un apel mobilizator la lectură: „Comuniștii trebuie să cunoască operele celui mai de seamă scriitor francez din veacul al XIX-lea, Honoré de Balzac” și e presărat de citate din Lenin, Engels. (Balzac, 1950 : 7).

traduceri din scriitori sovietici¹² și clasici ruși. *Antologia poeziei sovietice*, alcătuită de Vladimir Colin, Miha Dragomir, Mihnea Gheorghiu, Al. Philippide și Petre Solomon (1955) răspunde pe deplin imperativelor vremii. Să nu uităm că în același an, Ivanhoe, legendarul personaj al scriitorului scoțian, își făcea intrarea în spațiul cultural românesc, grație traducerii lui Petre Solomon.

La originea celor trei antologii belgiene, precum și a altor proiecte editoriale, se află colaborarea dintre Uniunea Scriitorilor și Ministerul Culturii - Serviciul de promovare a literaturii neerlandofone, reprezentat de scriitorul Karel Jonckheere. Dincolo de interfața instituțională, această colaborare are și o latură profund umană dacă ne raportăm — iar mărturiile diaristului Petre Solomon o dovedesc cu prisosință —, la relația de strânsă prietenie ce i-a legat, de-a lungul anilor, pe cei doi. Primele contacte cu reprezentanți ai breslei scriitoricești, Mihai Beniuc, la vremea aceea președintele Uniunii Scriitorilor, George Călinescu, Tudor Arghezi, Petre Solomon debutează în 1962, cu ocazia vizitei întreprinse de Karel Jonckheere, la invitația Uniunii Scriitorilor. În perioada 1965-1973, ce coincide cu anii de relativă liberalizare și de deschidere spre lumea occidentală, schimburile culturale româno-belgiene cunosc un ritm susținut: vizite reciproce de delegații de scriitori, conferințe, articole, interviuri, publicarea unor volume de traduceri din literatura neerlandeză (poezie, proză) în română și invers, premii, subvenții (acordate traducătorilor români de Serviciul coordonat de Jonckheere).

Astfel, o primă antologie, *Poezi flamanzi*, reunind patruzeci și doi de autori, printre care și Jonckheere, în tălmăcirile lui Mihai Beniuc, Radu Boureanu, Nina Cassian, Gellu Naum, Petre Solomon, vede lumina tiparului în 1965, la Editura pentru Literatură Universală. Volumul se deschide cu o prefață, „Flandra și poezia” semnată de Karel Jonckheere.

În același an, o selecție de *Poeme* ale poetului belgian apare în traducerea lui Mihai Beniuc, la Editura Tineretului, în colecția „Cele mai frumoase poezii”. Așa cum subliniază traducătorul în „Cuvânt înainte”, poezia lui Jonckheere păstrează savoarea pământului natal, dar versul său înaripat știe să se desprindă de suculența solului flamand și, sub ochiul exersat al bardului pelerin, să se înalțe spre orizontul universalității.

Un moment important în acest dinamic proces de schimburi de valori îl constituie publicarea, sub îngrijirea lui Karel Jonckheere, unei culegeri de poezie românească, o selecție de la Arghezi la poeții tineri, *Werk uit Roemenië*:

¹² Petre Solomon a publicat tot la Cartea Rusă traduceri din autorii sovietici contemporani: Konstantin Simonov, *Zile și nopți* (1956), Ilya Ehrenburg, *Prin India*, cotraducere cu I. Ionescu, (1957) și a colaborat la impresionanta ediție în 30 de volume a operelor lui Maxim Gorki, fondatorul realismului socialist, cu tălmăcirii din *Povestiri, reportaje, amintiri (1924-1936)*, cotraducere cu Maria Bistrițeanu (1960).

Poezie: Tudor Arghezi e.a. / Verantwoording Karel Jonckheere; Voorwoord Mihai Beniuc (Haag; Manteau Brussel, 1966).

Doi ani mai târziu, inițiativa revine Editurii pentru Literatură Universală, ce lansează antologia *Nuwele din Flandra*, prefațată de Geo Dumitrescu, traduceri de Radu Boureanu, Valeria Sadoveanu, Petre Solomon. Seria traducerilor din neerlandeză se continuă cu două romane, Herman Teirlinck, *Autoportret sau ultima masă a unui condamnat* (Univers, 1970) și Marnix Gijsen, *Telemah la țară* (Univers, 1973), ambele sub semnătura lui Petre Solomon (prima în colaborare cu Ricarda Terschak). Pentru traducerea celui de-al doilea roman, Petre Solomon a beneficiat de o subvenție din partea Ministerului Culturii (secțiunea flamandă), ceea ce i-a permis să întreprindă o călătorie în Occident¹³.

Un nou proiect editorial, mult mai ambițios prin amploare și complexitate, devine realitate în 1973, prin publicarea *Antologiei de poezie neerlandeză, olandeză și flamandă*, ediție îngrijită de Venera și Al. Urechia, cu o prefață de Garnt Stuiveling și o introducere despre limba neerlandeză de Karel Jonckheere, (Minerva, colecția „Biblioteca pentru toți”). Volumul oferă cititorului român, în traduceri de Mihai Beniuc, Ion Caraion, Aurel Covaci, Petre Solomon, o panoramă a discursului liric, în evoluția sa istorică, de la Heinric Van Veldeke (1140 ?–1190) la Chris Yperman (1935-2015).

Revenind la literaturile anglofone, privilegiate de traducător, semnalăm colaborarea sa la *Antologia poeziei americane*, alcătuită de Ion Caraion ; tălmăcirii de: Ion Caraion, Vasile Nicolescu, Mihnea Gheorghiu... ; note bio-bibliografice de Petre Solomon, Univers, 1979 și *Antologie de poezie engleză de la începuturi până azi*, alcătuită de Leon Levițki, vol. I-IV, Minerva, BPT, 1984.

„Petre Solomon avea vocația prieteniei”, notează soția scriitorului, (Solomon II, 2008: 9), a cultivat-o cu statornicie fie că era vorba de personalități mai în vârstă (Alfred Sperber, Alexandru A. Philippide, Geo Bogza), fie de confrăți de aceeași generație (Paul Celan, Nina Cassian, Ion Caraion). A cultivat prietenia și din postura de traducător (Graham Green, Karel Jonckheere), actul traducerii fiind cu deosebire unul de colaborare empatică, de coabitare cu universul, spiritul autorului. Îngemănarea celor două vocații: prietenia și traducerea se regăsește într-o formă chintesențiată în tălmăcirile (din germană) din lirica lui Paul Celan, desăvârșite în colaborare cu Nina Cassian. Selecția antologică intitulată *Versuri* a apărut la Univers în 1973, și continuă să rămână versiunea reper, așa cum declară George State, actualul traducător al integralei poetice Paul Celan: „Versiunea românească, realizată cu grijă și empatie (poate chiar prea empatic uneori – și astfel, câteodată, prea emfatic) de Nina Cassian și Petre Solomon, prieteni devotați ai autorului, rămâne una de referință în cultura noastră, iar toate traducerile din Celan care i-au urmat (semnate de A.I. Surlea, de Luminița Graur și Ion Papuc sau de Nora

¹³ Notele de călătorie se regăsesc în *Jurnal*, vol. II, 2008, pp. 263-316.

Iuga, pentru a le aminti aici numai pe cele tipărite în cărți având pe copertă, ca autor, numele poetului) reprezintă – în varii proporții – un regres”. (State, 2015, on line).

O trecere în revistă a traducerilor realizate de Petre Solomon, singur sau în colaborare, ar fi desigur incompletă dacă nu am menționa un întreg florilegiu de poezie română (Bacovia, Arghezi, Blaga, Nichita Stănescu...) tradusă în engleză și franceză. (Solomon, *Echivalențe*, 1988: 71-107).

În jurul traducerii: discursul de escortă

Cu unele excepții, traducerile publicate de Petre Solomon sunt însoțite de un aparat paratextual elaborat chiar de traducător – prefețe, postfețe, note, comentarii, notițe bio-bibliografice, tabele cronologice, – toate acestea constituindu-se în dispozitive de escortă a cititorului, de informare, de ghidare pentru o mai bună înțelegere a textului. Aceste luări de cuvânt ale traducătorului, într-un spațiu de exprimare liminar, nu se referă nicidecum la experiența sa traductivă ci, odată în plus, sunt puse în serviciul autorului și al operei traduse. Ceea ce prevalează deci în aceste „prefețe de transfer” (Risterucci-Roudnicky, 2008: 48), sunt informațiile de istorie literară, elementele biografice, indicațiile de ordin contextual, istoric, socio-politic, triate desigur cu precauție pentru a nu alerta vigilența cenzurii comuniste. Remarcăm erudiția, abundența datelor, nu întotdeauna încurajatoare pentru un cititor la vârsta adolescenței (vezi Prefața la *Ivanhoe*), documentarea extrem de minuțioasă¹⁴.

Despre dificultățile muncii de traducător, aflăm indirect, prin prefața lui Mihnea Gheorghiu la Mark Twain, *Opere* vol. I: „Dacă la strădania pentru aflarea unor juste ‘corespondențe’ românești pentru dialecte, adăugăm dificultatea limbajului copiilor /.../ne putem da seama cât de grea e sarcina traducătorului conștiincios al lui Mark Twain. A neglija, în această privință, condiționarea unei bune traduceri literare de strânsa legătură dintre scriitor și filolog, înseamnă a tinde spre lichidarea însăși a problemei traducerii clasicilor și a noțiunii de artă a cuvântului scris. Este ceea ce, printr-un efort colectiv, ediția de față a reușit să evite, întrunind toate condițiile unei străduințe menite să ne îmbogățească patrimoniul cultural cu noi capodopere ale literaturii universale.” (pp. 24-25)

În prelungirea activității traducătorului se situează, în mod cu totul firesc, operele monografice destinate largirii câmpului de receptare deja deschis de traduceri. Dacă primele biografii dedicate unor nume celebre ale literaturii universale ca *Fielding. Un precursor al romanului realist* (1954), *Mark Twain sau*

¹⁴ Aceeași grijă pentru cuvânt, pentru înțelegerea și utilizarea justă a termenilor se regăsește în „Glosarul de termeni marinărești” pe care traducătorul romanului *Moby Dick* l-a întocmit indicând cu rigurozitate sursa: *Lexiconul maritim englez-român*, elaborat de un colectiv de autori condus de Gh. Bibicescu, Editura Științifică, 1971.

Aventurile umorului (1958), *John Milton* (1962) — scrise pentru colecțiile „Oameni de seama” sau „Mica bibliotecă critică” — sunt tributare spiritului simplificator al epocii și pot fi considerate complet depășite azi, studiile monografice mai recente: *Rimbaud - o călătorie spre centrul pământului* (1980), *Henry James junior* (1988), *Paul Celan - dimensiunea românească* (1987), ediția a II-a revizuită (2008), volumul a apărut și în Franța: *Paul Celan – l'adolescence d'un adieu* (1990), și recent, într-o ediție americană, asigurată de Emanuela Tegla, *Paul Celan: the Romanian dimension* (2019), recurg la un discurs critic mult mai modern, cu abordări originale, conectat la exegeza internațională. Faptele istorico-literare sunt prezentate din perspectiva paradigmei interculturale, comentariul critic trasează punți între literaturi, stabilește, prin conexiuni, analogii, diferențe, un dialog al valorilor universale și naționale.

Cartea consacrată lui Paul Celan, poetul cu „multiple rădăcini” (Solomon, 2008: 22) vine să întregască, cu informații inedite, „tabloul complex și bogat al biografiei spirituale a poetului” (*Ibid.*, 17), ea este totodată „o mărturie despre forța poeziei și a prieteniei.” (Solomon, 2008: Iorgulescu, c. IV).

Experiența traducătorului a îmbogățit și modelat cu certitudine reflecția criticului: revelatoare sunt în acest sens conexiunile pe care Petre Solomon le stabilește între poezia lui Rimbaud și teatrul lui Shakespeare, sau între romanul *Moby Dick* al lui Melville și „Barcazul beat” al lui Rimbaud (Solomon, 1980: 194-195). Lectura traductologică este subiacentă, fie că vorbește despre „tensiunea verbală” din *Iluminații* (Solomon, 1980: 301), fie că întreprinde o analiză bachelardiană a poemului „Barcazul beat”.

Nu mai puțin pregnantă este relația dintre traducătorul de poezie și poetul traducător. Ceea ce-i leagă și inspiră reciproc este cuvântul, pentru că, spune poetul, „Cuvintele sînt spițele roții/Care se-nvîrte cu noi” (Solomon, 1988: 10). Cu fiecare din poemele reunite în volumul *Hotarul de hârtie*, poetul-tălmăcitor se face „purtătorul de cuvînt” al vorbelor pe care „le-nvață să zboare” (*Ibid.*, 6). Răzlețite „într-un cîmp lingvistic” (*Ibid.*, 14) sau bine rînduite în vreun dicționar (*Ibid.*, 9), „stîlcite, supuse abuzului” (*Ibid.*, 27) sau îngropate într-un „cimitir de metafore” (*Ibid.*, 7), cuvintele însămânțează, într-o manieră ludică, imaginarul poetic solomonian. Prin ele, actul tălmăcirii literare se lasă prins în jocul rostirii poetului, pentru că „Ele sînt Limba: patria comună,/În care rîd și suferă-mpreună.” (*Ibid.*, 6).

Bibliografie:

Surse

Solomon, Petre, (2016): *Un personaj care-mi poartă numele*. Colaj memorialistic 1923-1947.

Ediție îngrijită și note de Yvonne Hasan, București, Humanitas.

Solomon, Petre, (2008): *Paul Celan. Dimensiunea românească*, Ediția a II-a revizuită, București, Editura Art, colecția „Revizitări”.

Solomon, Petre, (2006, 2008, 2012): „*Am să povestesc cândva aceste zile...*”. Pagini de jurnal, memorii, însemnări. Ediție îngrijită de Yvonne Hasan, București, Editura Vinea, colecția „Memorialistică. Jurnale”, vol. I, II, III-IV.

Solomon, Petre, (1988): *Hotarul de hîrtie*. Versuri, București, Cartea Românească.

Solomon, Petre, (1980): *Rimbaud – o călătorie spre centrul cuvîntului*, Editura Albatros.

Studii critice:

Balzac, Honoré de, (1950): *Cămătarul (Gobseck)*, Traducere de Petre Solomon, cu un studiu introductiv de Marcel Cachin, traducere de V. Rusu-Șirianu, Editura pentru Literatură și Artă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., colecția „Biblioteca pentru toți”.

Baronian, Jean-Baptiste, (coord.), (2014): *Dictionnaire Rimbaud*, sous la coordination de Paris, Éditions Robert Laffont, coll. « Bouquins ».

Brezianu, Andrei, (1980: „O prezență de limbă și poezie românească în ‘Times Literary Supplement’”, *Secolul 20*, nr. 11-12, pp. 268-270.

Delisle, Jean, (dir.), (1999): *Portraits de traducteurs*, Les Presses de l'Université d'Ottawa/Artois Presses Université.

Risterucci-Roudnicky, Danielle, (2008): *Introduction à l'analyse des œuvres traduites*, Paris, Armand Colin.

Stanciu, Virgil, (2008): *Dicționar de engliști și americaniști*, Cluj-Napoca, Editura Tribuna.

Twain, Mark, (1954): *Opere* vol. I, *Aventurile lui Tom Sawyer*, în românește de: Frida Papadachi ; *Aventurile lui Huckleberry Finn*, în românește de: Petre Solomon, Prefață de Mihnea Gheorghiu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, colecția „Clasicii Literaturii Universale”.

Venuti, Lawrence (ed.), (1999): *The Translation Studies Reader*, London and New York, Routledge, Introduction, p. 1 sq.: „Translation Studies: an Emerging Discipline”.

Resurse web:

Bereholschi, Dana Mihaela, (2012/1 n° 13), *Balzac en Roumanie aux XXe et XXIe siècles*, Presses Universitaires de France [on-line] pp. 295-310, accesat la 6 noiembrie 2018, disponibil la adresa:

<https://www.cairn.info/revue-l-annee-balzacienne-2012-1-page-295.htm>

Constantinescu, Muguraș, *Pledoarie pentru istoria și critica traducerilor*, [on-line], pp.132-5, dosar Traducere, traducători, traductologie, accesat la 18 martie 2019, disponibil la adresa:

<https://revistavatra.org/2018/12/07/traducere-traducatori-traductologie/>

State, George, (2015): „Poeziile lui Celan trebuie înțelese și apărute de toate deturnările de sens la care pot fi supuse”, Interviu Elena Vădăreanu, accesat 21 martie 2019, disponibil la adresa: <http://suplimentuldecultura.ro/10554/interviu-cu-george-state-traducatorul-poetului-paul-celan-poeziile-lui-celan-trebuie-intelese-si-aparate-de-toate-deturnarile->